

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД В КОНТЕКСТІ ВСЕОХОПНОЇ ОБОРОНИ:

АНАЛІТИЧНА ЗАПИСКА

Ганна Гриценко

Січень 2026

Ідея проєкту «Гендерний підхід в контексті всеохопної оборони» належить філософині Тамарі Злобіній, керівниці ГО «Експертний ресурс Гендер в деталях». Натхненна всеохопною обороною Швеції (*Sveriges totalförsvar* — стратегією залучення всього шведського суспільства до подолання безпекових викликів), Тамара вирішила вивчити шведський досвід, дослідити детальніше, які саме елементи всеохопної оборони вже застосовуються в Україні, та застосувати до українського контексту гендерний підхід.

Актуальність всеохопної оборони в Україні очевидна: перемога України у війні вимагає проведення реформ у сфері оборони та пошуку новаторських рішень у цивільному житті, які сукупно забезпечать стійку і комплексну безпекову стратегію. В умовах постійних атак РФ на цивільне населення, дефіциту кадрів у війську та загальної ресурсної асиметрії питання безпеки країни не може обмежуватися лише військовим складником. В обраних для проєкту «Гендерний підхід в контексті всеохопної оборони» сферах досліджень — волонтерський рух, доглядова праця, жінки в армії, жінки в цивільній обороні, економіка, місцеве самоврядування, інформаційна політика — дослідниці пропонують рішення, що синергетично підсилюють стійкість суспільства в тилу та його оборонні можливості на фронті.

КЛЮЧОВІ ЗНАХІДКИ

- Волонтерський рух в Україні одночасно співпрацює з державою та заповнює її інституційні прогалини, становлячи невіддільну частину всеохопної оборони. Його стихійність і горизонтальність підсилює гнучкість реагування на кризові ситуації, водночас здатність до сталих реформ залишається обмеженою.
- Наявні громадські практики цивільної оборони фрагментовані та недостатньо інтегровані у державну політику. Широке включення жінок до цивільної оборони підсилює як ресурси готовності у кризових ситуаціях, так і соціальну згуртованість.
- Ефективність поєднання роботи у критичній інфраструктурі та доглядової праці вдома впливає на стійкість суспільства. Без доглядової інфраструктури неможливо розкрити повний потенціал трудових ресурсів, особливо у критично важливих сферах.
- Залучення жінок до військової служби стримується через інституційні, правові, соціальні та інформаційні прогалини, а також через стереотипи. Потенціал жінок залишається недовикористаним.
- Державні комунікації у сфері оборони вже зробили жінок видимими, але ще не зробили рівними. Жіночим репрезентаціям бракує предметності, а темі рівних прав та можливостей жінок і чоловіків — представленості.

- Стійкість суспільства формується знизу вгору, ґрунтуючись на самоорганізації та взаємодії на місцевому рівні. В умовах загальної невизначеності місцева ініціатива є найефективнішою відповіддю на виклики війни.
- Впровадження Національного плану дій з виконання резолюції РБ ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на місцевому рівні має системні прогалини. Виконавцям плану на місцях бракує спроможностей та координації.
- Галузь новітніх військових технологій активно зростає і охоче залучає жінок. Проте низка бар'єрів заважає жінкам реалізуватися у цій галузі повністю і обмежує сукупний потенціал галузі.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Визнати волонтерський рух частиною всеохопної оборони
Волонтерський рух є невіддільним елементом системи національної стійкості та всеохопної оборони. Визнання його у такій якості дозволяє розвинути стратегічний погляд на волонтерство, відкриваючи шлях для максимально широкої реалізації волонтерського потенціалу. Інституційна підтримка волонтерських ініціатив має бути розширена та диверсифікована, а найкращі практики — масштабовані та спроєктовані на національний рівень. Розмежування волонтерства та благодійної діяльності дозволить усунути правові прогалини і розробити ефективніші політики для підсилення як однієї, так і іншої категорії. Співпраця волонтерства із державним сектором на національному та місцевому рівні матиме синергетичні результати. Застосування гендерного підходу дозволить підсилити потенціал жінок та чоловіків.
2. **Інтегрувати державні, муніципальні та волонтерські зусилля в єдину систему цивільної оборони**
Волонтерство у сфері цивільної оборони, що зараз стихійно компенсує прогалини у роботі держави, треба інтегрувати у системну модель, де воно займе своє місце як прогнозована, навчена і ресурсно наснажена компонента. Розгалужена інфраструктура реагування на надзвичайні ситуації та підготовки громадян/ок до національного спротиву має запрацювати як центр тяжіння для волонтерських ініціатив та індивідуальних громадян/ок, забезпечуючи широке поширення навичок виживання, стійкості та функціональності в умовах безпекових викликів та криз, а також оперативну мобілізацію підготовлених громадян/ок у випадках виникнення екстреної потреби. Потенціал жінок, що не перебувають у структурі військової оборони, може бути використаний для підсилення цивільної оборони.

3. Підсилити співробітниць критичної інфраструктури, що виконують вдома доглядову працю

Інтеграція доглядової праці у планування виконання критично важливих функцій підсилить як самих співробітниць критичної інфраструктури, так і якість роботи, яку вони виконують. Оприявлення невидимої «другої зміни» дозволить гнучкіше планувати роботу критично важливих суспільних функцій, що матиме наслідки у формі додаткових відпрацьованих годин, нижчої плинності кадрів і вищої психологічної витривалості громад. На питання поєднання доглядової праці і роботи у критичних галузях треба спрямувати окрему державну політику з короткостроковими і довгостроковими заходами, ключовими задачами якої стане переведення поєднання домашньої праці і роботи на забезпечення стійкості тилу із площини індивідуальних надзусиль у площину передбачуваного навантаження і передбачуваної підтримки.

4. Усунути бар'єри, що стримують жінок від вступу на військову службу

Попри значні позитивні зміни у сфері гендерної рівності в секторі оборони, що відбулися із 2014 року, все ще існує необхідність усувати бар'єри, які стримують жінок від вступу на військову службу. Від надання формальних можливостей служити, що вже відбулося, варто перейти до усунення практичних перешкод та нерівного ставлення до жінок на місцях. Ключовим завданням має бути створення інституційної культури, що базується на повазі до людської гідності та різноманіття. Усунення інформаційних, соціально-культурних, матеріально-технічних та інших бар'єрів, виявлених у дослідженні, заохотить жінок, що зараз не зобов'язані вступати на службу, до добровільної служби, що, своєю чергою, в умовах дефіциту чоловічих кадрів суттєво підсилить можливості Сил оборони України.

5. Підсилити гендерну чутливість державних комунікацій у сфері оборони та військового рекрутингу

Державні комунікації у сфері оборони та військового рекрутингу мають працювати в межах єдиних стандартів, які закріплюють принципи гендерної рівності і дають інструкції, як їх дотримуватися. У таких комунікаціях варто не лише обмежуватися формальними ознаками видимості жінок, як-от фемінітивами й абстрактно-символічними образами військовослужбовиць як «берегинь у погонах», а й активно висвітлювати реальний досвід військовослужбовиць, їхні досягнення та проблеми, підкреслювати важливість дотримання їхніх прав. Офіційні комунікації мають звітувати про вирішення проблем рівності та дискримінації, а також

приділяти окрему увагу рекрутингу жінок, проактивно відповідаючи на запитання, що можуть бути цікаві жіночій аудиторії.

6. Конкретизувати роль місцевого самоврядування у питаннях всеохопної оборони

Всеохопна оборона має бути закріплена на рівні стратегічних документів держави, а органи місцевого самоврядування та військові адміністрації мусять отримати чітке розуміння та розмежування своїх компетенцій, повноважень та розподілу обов'язків. Громади, що беруть участь у реалізації всеохопної оборони, треба ресурсно підтримати. На рівні місцевого самоврядування мають з'явитися місцеві політики безпеки та безпекові плани дій, засновані на координації та взаємодії органів місцевого самоврядування, військових адміністрацій, центральних органів виконавчої влади, локально розміщених військових підрозділів, служб критичної інфраструктури, ветеранських організацій тощо. У ці політики та плани дій треба активно включати жінок як таких, що вже виявляють лідерство та реалізують заходи стійкості.

7. Підсилити локалізацію Національного плану дій з виконання резолюції РБ ООН 1325 «Жінки, мир, безпека»

Виконавців НПД 1325 на місцевому рівні треба належним чином скоординувати, профінансувати та забезпечити спроможностями. Фокус планування та реалізації національного плану та місцевих планів дій треба змістити від практики ухвалення «декларативних» і «наказових» планів без ресурсного забезпечення і розуміння цінності завдань «згори донизу» до спільних пошуків рішень, що реально потрібні на національному і місцевому рівнях та реалістично можуть бути реалізовані. Основою такого пошуку рішень має стати залучення громад до ідентифікації їхніх безпекових викликів та потреб.

8. Розширити економічні можливості жінок у галузі новітніх військових технологій

Залучення жінок до стереотипно чоловічих професій дозволить реалізувати їхній потенціал та компенсувати дефіцит чоловіків, що полишили «чоловічі» галузі на користь військової служби. Галузь новітніх військових технологій як одна з найважливіших стратегічно має проактивно усувати найменші перешкоди для залучення та професійного зростання жінок. Інвестиції у технічну освіту жінок та дівчат, усунення дискримінації на робочому місці, забезпечення інклюзивного робочого середовища для жінок, що мають доглядові обов'язки, та підсилення видимості жінок мають стати найпершими інструментами розширення можливостей жінок у новітніх військових технологіях. Питання залучення жінок до новітніх військових

технологій треба включити до національного стратегічного безпекового планування.

Напрямки подальших досліджень:

- Продовольча безпека
- Охорона здоров'я, домедична допомога та донорство крові
- Енергетична безпека
- Екологічна безпека
- Безпека домашніх і свійських тварин та їхніх власників
- Когнітивна війна і протидія дезінформації
- Кібербезпека і фізичний захист інформації
- Контроль над вогнепальною зброєю
- Ветеранська політика

ВИСНОВКИ

За підсумками досліджень було з'ясовано, що всеохопна оборона в Україні існує у стихійний спосіб і представлена на різних рівнях — від індивідуальних ініціатив до національних планів дій. У цій стихійності є і сила, і слабкість: гнучкість дозволяє реагувати на виклики війни якнайшвидше, не очікуючи дозволу «згори» чи заданих рамок, водночас багатьом гарним практикам бракує інституційності, вкоріненості, масштабування та джерел підтримки.

Гендерний підхід є важливим елементом всеохопної оборони, оскільки, з одного боку, жінки є бенефіціарками практик соціальної стійкості, а з іншого, будівничими таких практик. Рух у напрямку гендерної рівності дозволяє реалізувати потенціал жінок, заразом підсилюючи сукупні можливості суспільства.

Законодавство України визначає поняття і складники всеохопної оборони у Стратегії воєнної безпеки України (2021), проте цей документ є рамковим, потребує оновлення і конкретизації відповідно до секторів гібридної війни. У 2026 році є потреба об'єднати зусилля громадянського суспільства, держави і міжнародних стейкхолдерів для переведення стихійних і розрізнених практик всеохопної оборони в Україні у цілісну, інституціоналізовану, системну, сталу і дієву стратегію і політику безпеки.

Запропоновані дослідниками комплексні рішення у сфері військової та цивільної оборони, на ринку праці та у сфері управління дозволять підсилити соціальну стійкість, зберігаючи гнучкість реагування на виклики війни, водночас підтримуючи тих, хто це реагування здійснює.

«Всеохопна турбота: низовий волонтерський рух як частина оборони України» Авторки: Анастасія Омелянюк, Дар'я Гросул, Марина Александрович

«Жінки в цивільній обороні» Авторки: Ганаба Світлана, Гапірова Дар'я, Мачаліна Наталія

«Доглядова праця в контексті всеохопної оборони» Авторки: Коновалова Тетяна, Коркач Дарина, Медіна Тетяна

«Бар'єри, які стримують жінок від вступу на військову службу, та інституційні рішення для їх подолання» Дарина Завгородня, Марія Звягінцева, Анна Пашкіна

«Гендерна чутливість державних комунікацій у сфері оборони» Авторки: Ада Красенко, Олена Побурко, Анна Романдаш

«Всеохопна оборона в контексті місцевого самоврядування та державного управління» Авторка: Юлія Дзюба

«Перспективи реалізації концепції всеохопної оборони на місцевому рівні на прикладі локалізації національного плану дій 1325» Авторки: Наталія Вишневецька, Марія Ушакова

«Технологізація війни: розширення можливостей економічної залученості жінок» Авторки: Марія Кримова, Марина Руденко, Сніжана Шевченко

Менторки проєкту і рецензентки аналітичних звітів:

Докторка соціологічних наук Олена Стрельник;
Гендерна експертка Ганна Гриценко.

Дослідження реалізовано ГО «Експертний ресурс Гендер в деталях» у межах проєкту «Гендерний підхід в контексті всеохопної оборони», на кошти гранту «Найкращі практики шведського гендерного підходу як інструмент розширення можливостей українських жінок для впровадження сталих реформ і сприяння євроінтеграції України», за фінансової підтримки Шведського інституту, у партнерстві зі Шведським міжнародним ліберальним центром.